

ALEKSANDRA V. JOVANOVIĆ
Filološki fakultet u Beogradu

JUNAKOVA POTRAGA – FAULSOV DANIJEL MARTIN

„Svaki roman od početka stvaranja književnosti, od epa o Gilgamešu, predstavlja oblik potrage, odnosno avanture.” Ovako Džon Fauls (John Fowles) u svojoj knjizi *Drvo (The Tree)* objašnjava potragu koja predstavlja jedan od osnovnih motiva njegove proze. Razmišljajući o ovom književnom motivu u širem književnom kontekstu Fauls nastavlja: „Nije slučajno što su preteče modernog romana koji je počeo da se oblikuje u ranom Srednjem veku tako često birali ... potragu za centralnu temu...” (Fowles 1992: 64). To je obrazac koji sledi Fauls.

Junakovu potragu, iscrpno opisuje Džozef Kembel (Joseph Campbell) u svojoj knjizi *Junak sa hiljadu lica*. Kembel u svom delu opisuje brojne potrage od Jasonove potrage za Zlatnim runom, preko potrage za Svetim Gralom, do duhovnog putovanja princa Sidarte, budućeg Bude. Junak putuje da bi otkrio misteriju života i kosmosa. Misterija kosmosa ogleda se u misteriji individualne psihe. Saznavanje misterije psihološki preobražava junaka i omogućuje mu da trijumfuje nad neznanjem i senkom u sebi.

Potruga junaka odvija se uvek u „mitskoj zemlji” – „dalekoj” zemlji, izdvojenoj od svakodnevice. Ovako Kembel opisuje „mitsku zemlju”: „/To je/sudbinsko mesto prepuno dragocenih saznanja i opasnosti može biti predstavljeno na mnogo načina: kao udaljena zemlja, šuma, podzemno carstvo, ispod talasa ili iznad neba, tajno ostrvo visoki planinski greben ili stanje dubok sna; ali to je uvek mesto u kome se sreću čudna nepostojana bića, neizrecive muke, nadljudska dela i nenadana radost” (Campbell 1968: 58).

U „mitskoj zemlji” na junaka deluje energija arhetipova od kojih su najvažniji arhetip anime i senke. Arhetipska potraga ima, prema Kembelu, brojne instance od kojih su ključne – poziv na avanturu, prelazak praga, spajanje sa boginjom i prelazak praga na povratku – u stvarni život.

Kembelov opis potrage junaka mahom se poklapa sa Jungovim opisom individuacije jedinke. I u skladu je sa Jungovim učenjem – da bi jedinka dostigla sopstvo mora da usvoji snagu arhetipova – da pobedi arhetip senke i upozna arhetip anime. U Jungovoj terminologiji junak koji uspešno okonča potragu dostiže mandalu. U Faulsovoj, celu sliku. Danijel Martin, junak istoimenog romana, pisac po profesiji, putuje i traga da bi konačno uspeo da živi i piše slobodno.

U skladu sa Kembelovim opisom junakove potrage mogli bismo reći da u svekolikoj Faulsovoj prozi potraga ima formu potrage junaka za sopstvenim bićem. Ovi činjenicu ističe Vilijam Palmer (William Palmer): „Protagonisti svih Faulsovih romana su tragači u potrazi za sobom, tragači koji pokušavaju da pronađu sopstveni smisao” (Palmer 1974: 79).

Potruga junaka motivisana je uvek okolnostima u njegovom okruženju. Okruženje, dakle, čini pozornicu za potragu, na kojoj razne „sile” podstiču početak putovanja junaka. U srednjovekovnoj književnosti, koju Fauls pominje u knjizi *Drvo*, pozornica je obično šuma o kojoj Fauls kaže: „Bez obzira na činjenicu da je prirodna šuma obično nezanimljiva, atmosfera metaforno shvaćene šume je puna napetosti, pozornica na kojoj se očekuje izlazak glumaca: devojaka, zmajeva i tajanstvenih zamkova.” (Fowles 1992: 64). „Šuma” je kod Faulsa metafora neprijateljskog okruženja savremene civilizacije u kojoj junak živi: „...imanentno zlo bezbožne sredine u spoljnom okruženju, kao i u čoveku samom.” (Fowles 1992: 66). U romanu *Danijel Martin* šumu metaforično predstavlja Holivud, grad u kome junak živi zaklonjen senkom svog neautentičnog života.

Cilj Danijelove potrage otkriva već prva rečenica u romanu – sagledavanje „cele slike” – „Cela slika ili sve ostalo je pustoš.” (Fowles 1989: 7). Mogući pravac junakove potrage – putovanje u prošlost – najavljuju Seferisovi stihovi koji predstavljaju moto jednog od poglavlja romana.

„Kako pamti plamen? Ako upamti nešto manje nego što je neophodno, ugasiće se; ako upamti nešto više nego što je neophodno, ugasiće se. Kad bi samo mogao da nas nauči da upamtimo tačno” (George Seferis: „Čovek”).

Mitsku zemlju za Danijela predstavlja njegovo sopstveno sećanje. Danijel mora da pronade put u mitsku zemlju iz zastrašujuće šume u kojoj trenutno živi.

Danijel Martin je bogat, slavan i uspešan pisac filmskih scenarija koji ostvaruje vezu sa lepom, i dvadeset godina mladom glumicom Dženi MekNil. I pored privida života u savršenoj filmskoj priči, Danijel je svestan da mu ni ova veza ni život koji vodi ne mogu doneti zadovoljstvo i celovitost u psihološkom smislu.

Percepcija filmske kamere kroz koju sagledava stvarnost prikovala je njegova razmišljanja za sadašnji trenutak i neposrednu stvarnost. Veza sa ženom koja je dvadeset godina mlada od njega naglašava potrebu života u sadašnjosti. Na jednom mestu u romanu Danijel kaže: „Prošlost mi se čini kao neverstvo” (Fowles 1989: 605). Motiv beskonačne sadašnjosti, izlišnog postojanja i uzaludnog traćenja života upućuje na Eliotovu poemu „Pusta zemlja”. Metafora „puste zemlje” sa svim svojim konotacijama najtačnije opisuje svet u kome Danijel živi. Tako i podsećanja na prošlost, trenutke iz Danijelove lične istorije imaju istu funkciju kao i pominjanje prošlih istorijskih i kulturnih modela u Eliotovoj poemi: u poređenju sa toplinom i smislenošću prošlosti slika sadašnjosti je još ružnija.

Roman počinje opisom epizode iz Danijelovog detinjstva – pričom o nežnom ljubavnom iskustvu iz rane mladosti. Nensi Rid, Danijelova tadašnja devojka sušta je suprotnost holivudskim standardima lepote. Njihovi ljubavni sastanci odvijaju se u prirodnom okruženju, na selu u doba žetve. Veza sa prirodnom, zemljom, misterijom umiranja i ponovnog radanja u prirodi, sa asocijacijama plodnosti predstavljaju snažan kontrast svetu u kome Danijel sada živi i koji je je prekinuo njegovu vezu sa korenima. Danijel nije svestan druge polovine slike stvarnosti: ona je odbačena i zaboravljena, ali i dalje skrivena u njemu. Danijel mora da shvati značenje svog iskustva.

Instinktivno Danijel pokušava da se približi tom cilju. Ima i neposredan motiv – želi da napiše knjigu o svom životu. Zbog ovog posla nastoji da shvati pravo značenje ličnih iskustava putem prisećanja, ali tumanaranje po nepreglednoj sadašnjosti puste zemlje ne vodi ga nikud. Čak ni odlazak u indijansko mesto Tsankavi („tajno mesto, bukvalno utočište, nešto što je oduvek zaokupljalo moje misli“) (Fowles 1989: 364) ne donosi mu željeno poistovećivanje sa iskonskim vrednostima. To je kao „sadašnjost na nekom drugom mestu“ (Fowles 1989: 371). Danijel mora da otkrije značenje sopstvene prošlosti putovanjem „kroz“ nju.

Junak mora da čeka poziv na avanturu. Prema Kembelu, junakovu potragu, najavljuje „probudeno osećanje samosvesti: poznati horizont života je prevaziden, stari koncepti, ideali i emotivni obrasci više ne odgovaraju svrsi.“ (Campbell 1968: 51). Za Danijela Martina to je osećanje otuđenja od života koje vodi. Faults Danijelovo otuđenje predstavlja zamenicom „on“ upotrebljenom u prvom licu: Danijel govori o sebi u trećem licu; vidi svoj život kao da se događa nekom drugom.

Poziv na avanturu junaka stiže u obliku telefonskog poziva Denove bivše žene Nel. Saznanje da je zajednički prijatelj na samrti i da želi da raščisti nedoumicu iz mladosti u razgovoru sa Danijelom uvodi prošlost u Danijelove misli. Putovanje u Englesku koje će zatim uslediti predstavlja Danijelova vrata u sopstvenu prošlost. Kembel kaže: „/Poziv na avanturu je/ ...trenutak kada sudbina poziva junaka i premešta centar njegove duhovne gravitacije iz društva u kome živi u nepoznato okruženje“ (Campbell 1968: 58).

Povratak u prošlost za Danijela ima fizičke koordinate: Danijel prelazi put od Holivuda do Engleske. Istovremeno putuje i kroz vreme – vremenske zone prekookeanskog putovanja predstavljaju metaforu različitih vremenskih dimenzija sadašnjosti i prošlosti. Izašavši iz aviona Danijel ulazi u vremeplov. Na stanici u Kembridžu sačekuje ga Džejn, Nelina sestra i Denova nerealizovana ljubavna romansa. Junak nesvesno počinje da živi u davno prekinutoj priči koju označavaju Džejn, Engleska, Entoni i Nel. Pisac naglašava smisao koji Danijelovo putovanje ima unutar mitske potrage junaka u naslovu poglavlja u kome je putovanje opisano. Naslov poglavlja „Prelazak“, upućuje na prelazak iz svakodnevnice u „mitsku zemlju“.

Po dolasku u Englesku Danijelu naviru sećanja na Džejn i ranije ljubavno iskustvo sa Nensi Rid.

Njihova ljubav u doba žetve neizbežno budi asocijacije o povezanosti čoveka za zemljom, neposrednom značenju života i smrti, godišnjeg umiranja i ponovnog rađanja u prirodi.

Frojd je često isticao vezu između seksualnosti i smrti, Tanatosa i Erosa. Ljubav i smrt koje za posledicu imaju obnavljanje života tema je mnogih priča o mitskim ljubavnicima – Izidi i Ozirisu, Afroditi i Adonisu i Ishtari i Tamuzu. Ovi mitovi koji pripadaju raznim mitološkim sistemima predstavljaju varijacije iste priče o arhetipu promene u prirodi.

Ljubav, odnosno zabranjena strast, pema Džejn, vezana je za studije u Oksfordu, za kratkotrajnu seksualnu vezu i bizarnu epizodu pronalaska nekog leša u šipražju. Ovaj ljubavni susret takođe je obeležila nečija smrt, grubo odvajanje i čežnja. Naime, Džejn je bila zabranjena za Danijela jer je bila sestra njegove tadašnje devojke Nel.

Oksfordska epizoda prefigurirana je ranijim Danijelovim iskustvom za vreme žetve. (skrivena osećanja, zabranjena ljubav, ime seoske devojke – Nensi Rid (Nency Reed, “reed” – trska), brutalno prekinuta veza, razdvajanje i kao najvažnija, veza ljubavi i smrti. Prefiguracija jedne veze drugom upućuje na ponavljanje koje uspostavlja obrazac Danijelovog ljubavnog života. Taj obrazac mogao bi se označiti kao „beg od prošlosti” i vremena u kome su ljubav, čežnja i smrt imali za Danijela svoje iskonsko značenje.

Uspostavljanjem funkcionalne veze sa sopstvenom prošlošću Danijel će probuditi arhetipsko pamćenje u sebi. U potrazi za izgubljenom celovitošću bića i vezom sa sopstvenom sudbinom Danijel se vraća tlu na kome iskonski rituali (poput „žetve” sa svim konotacijama koje ovaj pojam izaziva) i dalje imaju značenje. Želja za mitskim iskustvom, da ponovo doživi osećaj iz mladosti – saznanje da je deo nekog značajnijeg i šireg obrasca života koji obezbeđuje povezanost čoveka sa zemljom i prirodnim zakonitostima, osećanja koja su za Danijela izgubljena u slojevima sećanja. „Moje samotno detinjstvo nateralo me je da pronadem utočište u prirodi koju sam doživljavao kao pesmu, mit, katalizator i jedino pozorište koje mi je bilo dozvoljeno ... u njoj sam video nešto posebno, misteriju i magiju u antropološkom smislu” (Fowles 1989: 80-81).

U romanu *Danijel Martin* nailazimo nekoliko manifestacija mitske zemlje čije okruženje podstiče junaka da putuje dalje. Prvi lik mitske zemlje predstavlja Danijelovo sećanje. Sledeću predstavlja „sveti proplanak”, koja zapravo predstavlja varijaciju teme prošlosti, gotovo materijalizaciju Danijelove prošlosti. Poprište Danijelove i Nensine ljubavi. Za potragu junaka važniji je svakako metaforični smisao „svete zemlje”. Fauls objašnjava: „U *Danijelu Martinu* povlačenje /izolovanje od stvarnog života / simbolično sam predstavio nazivom „sveti proplanak”, želeći da ga razgraničim od poznatijeg naziva kula od slonovače, koji naglašava otmenost udaljavanje od života” (Fawkner 1984: 12).

Treću metaforu mitske zemlje u romanu predstavlja Džejnino i Danijelovo putovanje u Egipat i Siriju. Naime, posle Entonijeve smrti (samoubistva) Danijel nudi Džejn da ga prati na poslovnom putovanju u Egipat. Posle prigodnog oklevanja Džejn prihvata ponudu i oni odlaze na

krstarenje po Nilu. Povratak u kolevku civilizacije pruža Danijelu uporište za okončanje mitske potrage. Danijel konačno shvata Džejnin suštinski značaj u svom životu:

„... nekog čiji je duh ostao da traje za razliku od svih ostalih žena u njegovom životu; postoje ljudi čije prisustvo čovek ne može da odagna, odloži, ovaploti... koji postavljaju zagonetke koje je čovek sklon da zanemari na sopstvenu štetu; koje su, poput same prirode katalitične, po prirodi stvari, odnosno nesvesno opiru se vremenu i svemu što čovek prirodno nastoji da stavi između sebe i potpune realnosti svog bića” (Fowles 1989: 163).

Shvativši Džejinu ulogu u svojoj potrazi za sopstvom Danijel otkriva mitski potencijal arhetipa koji ona otelovljuje: „Ovo, psihološki zagonetno biće, oduvek je pripadalo ili je postepeno počelo da pripada, nekoj drugoj sferi, drugom sistemu, onom u koji pokušava da uđe” (Fowles 1989: 474). Ta druga sfera je svakako mitska zemlja junakove potrage.

Prvi nesiguran korak ka budućnosti Danijel preduzima predloživši Džejn da provedu još tri dana zajedno u poseti Palmiri. Ovim je Danijel zakoračio u nepoznato sledeći Džejn, „tu staru enigmu u njegovom životu”.

Palmira je još jedna od manifestacija mitske zemlje u romanu. Oboje osećaju njen mitski potencijal u činjenici da je njihova prošlost i budućnost „na dohvat ruke”. Došavši u zabačeni hotel u srcu mrtvog grada Palmira Danijel i Džejn primećuju: „Kakvo neverovatno mesto./ Kraj sveta./ Čovek ima utisak da se nalazi u vremeplovu.” (Fowles 1989: 654); pred događajem koji će označiti ono što Eliot naziva „tačkom presecanja bezvremenog s vremenom” (Eliot: “Draj Salvejdžiz¹) ili onoga što Jung naziva mandalom.

Kao eleuzinijski posvećenici, Danijel i Džejn nalaze se u oblasti gde će otkriti važna saznanja. Mrtvi grad Palmira opsedaju opasni psi, kao na ulazu u podzemni svet. Geografski, Palmira je pustinja. Stoga eleuzinijaku prefiguraciju koja upućuje na saznajni potencijal ovog predela, na momente smenjuje prefiguracija modernim mitom o „pustoj zemlji” – njihovim sadašnjim svetom. Fauls podseća na činjenicu da junaka neprestano vrebaju opasnosti na putu. U konkretnom slučaju opasnost je borba svetlosti i senke, saznanja i mraka „puste zemlje”. Ali svetlost donosi pobeđu, arhetip anime nadahnjuje junaka energijom. Danijel i Džejn ostvaruju ljubavnu vezu u pustinji Palmire.

U trenutku „spajanja sa boginjom” Danijel čuje lavež pasa. Danijel razmišlja: „Ponovo je odnekuda dopro zvuk laveža onog prokletog psa, i on još jednom pomisli na T. S. Eliota: *o čuvajte se pasa jer... ali nije mogao da se seti dalje...*” (Fowles 1989: 669). Ovaj odlomak iz Eliotove „Puste zemlje” nalazi se u delu „Sahranjivanje mrtvih” (“The Burial of the Dead”) i slede stihovi: „prijatelj je ljudima,/ i iskopaće ga ponovo svojim noktima!”² Ovom stihu prethodi: „Leš što si ga lane zakopao u bašti/ Pušta li već izdanke?...”. U Danijelovim mislima Fauls ponovo ukršta ljubav i smrt. Na ovom mestu u romanu, pred kraj potrage, Denovo razmišljanje nagoveštava prihvatanje

arhetipa preobražaja opisanog u mitovima o vegetativnom ciklusu u prirodi – Kao Oziris ili Adonis, Bog mora da umre da bi omogućio nova rađanja u prirodi. Tako staro biće individue mora da umre da bi omogućilo rađanje novog. U mitskoj zemlji gde se vanvremenska (arhetipska) dimenzija čovekovog bića ukršta sa vremenom (realnim vremenom fizičkog postojanja jedinke) junak pronalazi odgovore – shvata značenje misterija. Tako, stekavši uvid u značajne misterije postojanja, junak je spreman za povratak u realno vreme. Tako Danijel i Džejn napuštaju Palmiru i vraćaju se u Englesku.

Povratak predstavlja u Kembelovoj terminologiji poslednju instancu arhetipske potrage junaka. Povratak, ponovno prelaženje praga označava kraj potrage junaka. Da li je junak uspešno okončao potragu?

Po povratku u Englesku Danijela očekuju iskušenja susreta sa Dženi i razmišljanja o valjanosti predenog puta. Konačnu potvrdu o uspešnosti putovanja Danijel dobija u jednom muzeju u susretu sa Rembrantovom slikom – čuvenim auto-portretom iz slikarevog zrelog perioda.

Posmatrajući portret Danijel razmišlja o ocu. Potrebno je naglasiti da je jedna od završnih instanci potrage junaka „pomirenje sa ocem”. Razmišljajući o svom ocu, shvata da su im ciljevi isti i tako se mitski „miri sa njim”. Kroz duh svog oca povezan sa prošlošću Danijel u Rembrantovoj slici istovremeno otkriva putokaz za budućnost – u univerzalnosti i vanvremenskom značenju dela: „... prisustvo koje je izvan vremena, mode i jezika; otečeno lice, sluzave oči, koje posmatraju neumoljivim, prodornim pogledom” (Fowles 1989: 703). Ovo iskustvo posmatranja Rembrantovog portreta donosi Danijelu konačni raskid sa „pustom zemljom” njegovog neautentičnog života. „U nizu slučajnosti koje su obeležile njegov život u poslednje vreme ova koja je pred njim izgledala mu je zastrašujuće; susresti se, baš u pogodnom času, pošto je rekao zbogom mnogim stvarima, a ne samo jednoj osobi, jednom izboru i jednoj verziji budućnosti, sa ovim snažnim čuvarom koji mu je preprečio put nazad” (Fowles 1989: 703).

Opis trenutka Danijelove spoznaje: „Den oseti ništavnost vremena u kome živi, sopstvenog postojanja i svoje umetnosti. Izgledalo je kao da ovo veliko delo sve drugo obezvređuje i odbija. Istovremeno ova slika živi, postoji van vremena i govori veoma direktno ono što on nikad nije uspeo da kaže i nikad neće uspeti”, predstavlja najizrazitiju manifestaciju mandale u romanu (Fowles 1989: 703).

Okončavši potragu junak postaje „gospodar dva sveta” (ili svetlosti i senke, ili saznanja i iluzija) i sposoban da „živi slobodno”.

Iskustvom posmatranja slike Danijel je okončao potragu i „stigao je tamo odakle je pošao” – sebi – „da spozna to mesto po prvi put”.

Cikličnost kao odlika psihološkog vremena koju nagoveštavaju Eliotovi stihovi ispoljava se u cikličnoj strukturi dela *Danijel Martin*. Tako je prva rečenica romana – cela slika – ujedno njegov epilog, dok je poslednja: „... njegov nevešto-prikriveni duh /umetnik u njemu/ načinio je njegovu nemoguću poslednju /rečenicu/, svojom sopstvenom nemogućom prvom”, prva rečenica budućeg autobiografskog dela junaka romana koji smo upravo

129

pročitali. Junak, pseudo-autor romana, postaje autor i junak budućeg romana. A tu, stvaralačku, budućnost Danijel je „osvojio” tako što je pobedio „pustu zemlju” i „senku”.

Napomena: *Ako drukčije nije naznačeno citate u tekstu prevela A. J.

1 prev. Svetozar Brkić.

2 prev. Jovan Hristić.

LITERATURA

- Campbell, J. 1968. *The Hero with a Thousand Faces*, 2nd edition. Princeton: Princeton University Press.
- Fawcner H. W. 1984. *The Timescapes of John Fowles*. London/Missisuga, Ontario: Associated University Presses.
- Fowles, J. 1979. *The Tree*. Herts: The Sumach Press.
- Fowles, J. 1989. *Daniel Martin*. London: Pan Books.
- Gussow, M. Talk with John Fowles. *The New York Times Book*, 13 November, 1977, 84-85.
- Palmer, W. 1974. *The Fiction of John Fowles: Tradition, Art and the Loneliness of Selfhood*. Columbia: University of Missouri Press.

SUMMARY

THE HERO'S QUEST - JOHN FOWLES'S DANIEL MARTIN

“Every novel is a form of quest”, says John Fowles in *The Tree*. As one of Fowles's critics William Palmer claims, “all Fowlesian protagonists are questers.” Daniel, the protagonist of *Daniel Martin*, also journeys towards selfhood. Daniel is a writer and, for this reason, his quest for self-awareness affects in a significant way his creativity: he pursues the road of individuation in order to be able to create. The hero-quester who quests under the influence of archetypes in order to find his own self recalls the ideas of Joseph Campbell and Carl Jung. Fowles makes use of the same model of the hero's quest in his prose. An interesting aspect of *Daniel Martin* is the notion of time expressed in the narrative. Fowles shows us in this novel how, as in that line of Eliot, “the timeless intersecting with time”, as a result of the play of archetypes occurs.

The purpose of this paper is to show how Fowles exploits the quest motif in his fiction.